

Кирчів У. А.

ЄВРЕЙ У ФРАНЦІЇ ПІСЛЯ ГОЛОКОСТУ: «ПАРИЗЬКИЙ ПЕРІОД» ПЬОТРА РАВИЧА (1947–1982)¹

У 1961 році українсько-польсько-єврейський письменник Пьотр Равич видав друком свій дебютний роман «Кров неба». Написаний французькою мовою і опублікований видавництвом Gallimard, цей твір належить до так званої першої хвилі романів про Голокост, що виходили у Франції після Другої світової війни. «Кров неба» багато обговорювали після його виходу друком, а дослідники літератури Голокосту і досі часто посилаються на нього у своїх працях. Сам автор, утім, не був удостоєний такої великої уваги. Народившись у Львові в 1919 році в акультурованій польськомовній єврейській сім'ї, Пьотр Равич зумів пережити Другу світову війну та Голокост у в'язницях і концтаборах (Аушвіці й Ляйтмериці), а після її закінчення — емігрував до Парижа, де згодом розкрився як письменник.

У статті мова йде про період 1947–1982 років: від переїзду Пьотра Равича до Парижа і до його смерті. Акцент зроблено на середовищах, у яких перебував Равич та які впливали на нього і на його письмо. Особливу увагу приділено єврейським колам спілкування Равича й тому, наскільки досвід і спосіб пережиття Голокосту, як і довоєнне життя у Львові, вплинули на його стратегію формування нових ідентичностей після переїзду до Франції.

Ключові слова: Пьотр Равич, євреї, повоєнний Париж, інтелектуали, ідентичності.

Переїзд до Парижа

Переїзд Пьотра Равича до Франції припав на кінець весни 1947 р. До того — після звільнення з табору Ляйтмериц навесні 1945 р.² — він, разом із батьком, Соломоном Равичем, та своєю партнеркою, Ревекою/Анною Явич (пізніше відомою під псевдонімом Анка Д'Астре), мешкав у Кракові та навчався на гуманітарному факультеті Ягеллонського університету за спеціальністю «орієнталістика»³. Як склалася доля батька та Анни під час війни — достеменно невідомо. Найімовірніше, вони переховувалися із підробленими документами. У студентській анкеті Ягеллонського університету за 1946 р. Анна Явич зазначила, що є членкинею Польської робітничої партії, а під час війни була під конспірацією. Як форму свого спротиву фашизмові вона вказала також GL (Gwardia Ludowa)⁴. Цікавим є і те, що у повоєнний час більше ніде не фігурує

її справжнє ім'я — Ревека, із яким вона ще жила і навчалася у Львові⁵.

Наприкінці 1946 р. Пьотр Равич і Анна Явич, на той момент — студенти гуманітарного факультету Ягеллонського університету (IV і V року відповідно), отримали річну стипендію від французького уряду, що дало їм змогу виїхати на навчання до Парижа⁶. Невдовзі об'єднання студентів воєводського єврейського комітету надіслало листа директорові «Джойнту» Вільямові Бейну із проханням про фінансову допомогу для Пьотра і Анни. У листі зазначено неправдиву інформацію про їхнє минуле: що вони обоє перебували у концентраційних таборах, а їхні родини було повністю винищено⁷. Число ініціативою був цей лист та інформація в ньому — самих Пьотра і Анни, чи організації, до якої вони належали, — також невідомо.

Імовірно, одним із мотивів шукати шляхи еміграції «далі на Захід» став, поміж іншим, погром у Кельцях у липні 1946 р. Він сигналізував, що рівень антисемітизму серед значної частини жителів Польщі все ще залишався доволі високим після Другої світової війни. Лише впродовж

¹ Публікацію підготовлено в рамках виконання спільного українсько-французького науково-дослідного проєкту за фінансової підтримки Міністерства освіти і науки України (угода M/35-2022 від 24.05.2022 р.).

² Yad Vashem Archives. Record group: O-62; File number: 95, 3.

³ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Karta indywidualna dla słuchaczy szkół wyższych / Rawicz Piotr, student, rok akademicki 1946/47.

⁴ Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego. Centralny Komitet Żydów w Polsce. Wydział Młodzieżowy. Sygn. 303/XI/127, 9.

⁵ Архів Львівського університету. Ф. 119, оп. 1. Личное дело студентки Явич Ревекки Якубовны.

⁶ Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego. American Joint Distribution Committee (1945–1950). Sygn. 350/1206, 200.

⁷ Ibid., 198.

трьох місяців після погрому в Кельцях нелегально Польщу покинули понад 60 тисяч євреїв — близько чверті всіх, які пережили війну, а на загал їх еміграція тривала до кінця 1947 року⁸.

Діяльність упродовж часу до написання першого роману

Перші місяці після приїзду до Парижа Равич мешкав у п'ятому окрузі — там само, де розташований університет Сорбонна, у якому він навчався на орієнталістиці⁹. Після цього він перебрався у сусідній шостий округ. Офіційно впродовж більше ніж десяти років його адреса залишалася незмінною: 13, rue de Vaugirard (через дорогу від Люксембурзького саду), де він орендував скромну кімнатку в готелі¹⁰. Втім, зі спогадів його друзів випливає, що насправді Пьотр Равич таки періодично змінював житло. Округ або округи, у яких він проживав, — це так званий Латинський квартал Парижа, студентський район, у якому, крім Сорбонни та визначних історичних і архітектурних пам'яток, було дуже багато кафе, їдалень і ресторанів, де збиралися філософи, письменники й митці, часто середніх або невеликих статків. До шостого округу належить також і ще один важливий квартал — Сен-Жермен-де-Пре, у якому розташовані два знакові заклади-символи паризької богемі (і одвічні конкуренти): Café de Flore та Les Deux Magots. Попри те, що цей район Парижа був доступним для небагатих людей, він, усе ж, не був найдешевшим, — а отже ключовими для Равича були, як видається, розташування та, ще більшою мірою, — середовище.

У 1949 році він покинув студії у Сорбонні, аби мати змогу розквитатися з боргами і посилати гроші своєму батькові, що залишився в Польщі, та сестрі на півдні Франції¹¹. Через декілька років (бл. 1951–1955 рр.) Равич повернувся до університету, щоб закінчити навчання¹², а між тими двома подіями — працював на Польське Пресагенство в Парижі, чим заробив собі чимало впливових знайомств у дипломатичних колах та недовіру французьких спецслужб, які підоз-

рювали його у симпатіях до комуністичного режиму¹³.

Невдовзі він почав писати свій дебютний роман про події Голокосту — «Кров неба» (опублікований у 1961)¹⁴, та підписав контракт із видавництвом Gallimard¹⁵. Власне, від початку 1960-х почався найбільш активний і плідний період його життя як автора.

Більшість зі спогадів і свідчень про Равича, які нам доступні, стосуються саме часу між 1960-м і 1982 рр. Після публікації роману він став автором, якого доволі багато обговорювали, — не в останню чергу через те, що і сам твір, і позиція Равича щодо Голокосту були доволі викличними.

Однак завдяки цьому він зміг отримати роботу в одному із найвідоміших видань Франції — газеті Le Monde, куди його запросили у 1963 р. Наклад видання постійно збільшувався і становив приблизно від 180 до 350 тисяч екземплярів у проміжку 1963–1969 рр. Впродовж 1963–1975 рр. Пьотр Равич опублікував на його шпальтах близько 60 статей. Тексти Равича являли собою здебільшого рецензії на твори авторів центрально- та східноєвропейського походження. Найчастіше це були огляди творів, які саме видавали у перекладі на французьку, однак трапляються також репортажі з літературознавчих зустрічей і конференцій та інтерв'ю із письменниками, які відвідали Париж.

Критика радянського режиму

Для нього було дуже важливо писати про твори і авторів із Центрально-Східної Європи. Бо ця література, на його думку, «карається в рамках своїх національних обмежень»: тобто посередній автор, який пише англійською, російською, французькою, німецькою, іспанською чи навіть італійською, матиме куди більше шансів, аніж його колеги, що творять румунською, угорською, українською, польською чи литовською, хоч би якими геніальними вони були¹⁶. Равич убачав у цьому велику несправедливість і закликав це виправляти: «Було б добре, якби команда багатомовних дослідників спробувала ко-

⁸ Jan T. Gross, *Strach. Antysemitizm w Polsce tuż po wojnie. Historia moralnej zapaści* (Znak, 2008).

⁹ Archives Nationales de France, Dossier 15305x63. Déclaration a souscrire par l'étranger en instance de naturalisation ou de réintégration.

¹⁰ Ibid. Побіжно про принаймні періодичне проживання Равича за цією адресою свідчать і листи та щоденникові записи Івана Лисяка-Рудницького, див.: Іван Лисяк-Рудницький, *Щоденники* (Київ: Дух і Літера, 2019), 413, 460, 473.

¹¹ Лист до Івана Лисяка-Рудницького від бл. 05.06.1949.

¹² У червні 1955 р. він отримав диплом Паризького університету. Див.: Archives Nationales, Dossier 15305x63. Licence: Université de Paris, faculté des lettres.

¹³ Archives Nationales de France, Dossier 15305x63. Demande de naturalisation. Formée en vertu du code de la nationalité française. Notice de renseignements, 9.

¹⁴ Piotr Rawicz, *Le sang du ciel* (Paris: Gallimard, 1961).

¹⁵ Archives Nationales, Dossier 15305x63. Déclaration a souscrire par l'étranger en instance de naturalisation ou de réintégration.

¹⁶ Piotr Rawicz, "Andrzej Kuśniewicz, poète de la fin d'un monde (Préface)", in *Un ciel de sang et de cendres. Piotr Rawicz et la solitude du témoin*, ed. Annie Dayan Rosenman, Fransiska Louwagie (Paris: Kimé, 2013), 384.

лись створити каталог того багатства, яке є втраченим чи недоступним через те, що його творці використовували так звану «маргінальну» мову»¹⁷.

Особливе місце серед текстів Равича для *Le Monde* займає питання радянського тоталітарного режиму. Тією чи тією мірою Пьотр Равич намагається його висвітлити і критикувати майже у кожному своєму тексті про літературу Росії або СРСР (за винятком репортажних чи довідкових), хоча робити це у нього не було жодної потреби. Своєю чергою, саме ця тематика (російська література) переважає: їй присвячено 30 із 59 статей Равича на шпальтах *Le Monde*.

Тут варто зауважити дві речі. По-перше, ця критика стосувалася репресій майже виключно письменницької інтелігенції (виняток становить пізній текст-передмова до франкомовного перекладу «Жовтого князя» Василя Барки¹⁸, де Равич торкається питання Голодомору). По-друге, Равич не писав про комуністичну Польщу і взагалі мало писав про країни комуністичного блоку: його увага була зосереджена на репресіях саме в СРСР. Якщо про інші країни до нього, можливо, надходило мало інформації, то про проблеми творчих кіл Польщі він знав не з чуток, оскільки перебував із ними в постійному контакті. Якщо вірити польським спецслужбам, саме це і було причиною заборони на в'їзд до Польщі: Равич там зустрічався з тими особами з (головним чином) театральних кіл, яких підозрювали у нелояльності до влади¹⁹. Мовчанка Равича видається доволі дивною, а однак може бути наслідком його страху за батька, про якого чудово було відомо польським спецслужбам (хоч він і змінив ім'я та місце проживання) і який жив у Польщі здебільшого на гроші, які пересилав йому Пьотр.

У 1969 році вийшла друком друга книжка Равича — «Записки контрреволюціонера, або З похмілля»²⁰ — про події травня 1968 р. в Парижі. Однак цей твір, на відміну від «Крові неба», читачі і критики зустріли дуже холодно. Равич був надзвичайно критичним до цієї «революції» та її учасників, — на відміну від більшості французького суспільства. Отож про книжку

волили взагалі не згадувати. Світ побачив лише один її переклад — і то лише частковий: у російському емігрантському журналі «Континент», у 1980 р.²¹ Втім, «Записки...» доволі активно обговорювали в середовищах інтелектуалів, які емігрували до Франції з країн Центрально-Східної Європи (особливо — в середовищі паризької «Культури»²²) і не з чуток знали про репресії радянського режиму.

Попри те, що Равич постійно критикує радянський режим, ця критика є більш глобальною за саму систему. Маючи інформацію про злочини радянської влади, він водночас бачив, як перед його очима чимало людей захоплено представляють загальові СРСР як утілення утопії. Його тексти, очевидно, читали і представники польської, російської та іншої еміграційної інтелігенції. Саме це середовище окреслювало особливість поглядів Равича, які він висловив у своєму романі про Голокост. Він був дуже критичним щодо будь-яких утопійних ідей, які своєю метою вбачали «ідеальне суспільство». Він вважав, що люди ніколи не зможуть жити разом безконфліктно більш чи менш тривалий час, а такі події, як Голокост, відбуватимуться завжди і за будь-якого режиму: на його думку, «якщо тоталітаризм не відповідав би чомусь справжньому, добре закріпленому в людському серці, тоталітарної влади не було б»²³.

Контекст тогочасної Франції і середовища євреїв

Франція у роки, коли там проживав Пьотр Равич, намагалася дати собі раду із недавнім, дуже складним і болючим минулим. Однією із найважливіших тем того часу було вшанування пам'яті про людей, яких було депортовано із Франції під час Другої світової війни.

Після війни додому повернулося близько п'ятдесяти тисяч депортованих французьких громадян. Євреїв серед них, очевидно, майже не було, — але Франція, попри це, посідала друге місце у Європі за чисельністю єврейського населення. З одного боку — завдяки тому, що три

¹⁷ Rawicz, "Andrzej Kusniewicz", 384–385.

¹⁸ Piotr Rawicz, "Préface", in Vassil Barka, *Le prince jaune*, traduit de l'ukrainien par Olga Jaworskyj (Paris: Gallimard, 1981), I–XXI.

¹⁹ У 1958 році польські спецслужби завели на нього справу, де він фігурував під криптонімом «Orientalista», — і цю справу декілька разів «піднімали» під час розгляду його подань на польську візу, починаючи із 1962 р. Див.: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Sygn. IPN BU m8/26761: Akta osobowe cudzoziemca, ob. Rawicz Piotr, 86 p.

²⁰ Piotr Rawicz, *Bloc-notes d'un contre-révolutionnaire ou La gueule de bois* (Paris: Gallimard, 1969).

²¹ Петр Равич, «С похмелья, или Записки контрреволюционера», сокр. пер. с франц. Никиты Кривошеина, *Континент* 25 (1980): 7–88.

²² Чеслав Мілош написав проникливу рецензію на цей твір, також про нього дуже добре відгукувався Юзеф Чапський. Див.: Czesław Miłosz, "Lepsze zabawy", *Kultura (paryska)* 10/265 (1969): 132–134; Józef Czapski, "Pozgonne — zbyt osobiste", *Ibid.* 7/8 (1982): 123.

²³ Piotr Rawicz, "Adolf Rudnicki, le dernier barde du judaïsme polonais (Préface)", in *Un ciel de sang et de cendres. Piotr Rawicz et la solitude du témoin*, ed. Annie Dayan Rosenman, Franska Louwagie (Paris: Kimé, 2013), 377.

чверті французьких євреїв зуміли пережити війну, переходячи. З іншого — через дуже велику міграцію зі Східної Європи²⁴.

Пам'ять про депортацію стала дуже важливою частиною функціонування французького суспільства у повоєнні роки. Певною мірою тому, що вона не зачіпала болючих питань колаборації, а навпаки — була наративом, у якому чільне місце займали страждання і жертвність. Вона культивувалася, — і не тільки «зверху», а й завдяки вибуху нових течій мистецтва і літератури, які осмислювали або свідчили про цю трагічну подію.

Водночас, політичні сили лівого спрямування, а головним чином — Комуністична партія Франції, великою мірою зуміли взяти керівництво над способом пам'ятати про депортацію і вшанувати тих, які постраждали від неї. Так сталося передусім через те, що комуністи відігравали важливу роль у русі Опору і мали незаплямовану колаборацією репутацію, а окрім того — могли дозволити собі трохи «присвоїти» заслуг армії їхніх радянських колег²⁵. Отже, у повоєнні роки пам'ять про трагічну сторінку Другої світової війни була переважно на публічному рівні пов'язаною із пам'яттю про комуністів, які пожертвували своїм життям заради свободи Франції²⁶. Про євреїв і Голокост у той час ще майже не було мови (сам термін став загальноживаним аж у середині 1950-х). Цей дискурс набирав сили і ширини повільно — водночас із тим, як з'являлися тексти-свідчення людей, які пережили ці події.

Користаючись з напрацювань Джудіт Фрідландер та інших дослідників, ми можемо говорити про згрупування три великі групи французьких євреїв станом на час, коли Пьотр Равич проживав у Парижі: 1) «ізраеліти» — ашкеназі та сефарди, які походили переважно із сімей асимільованих євреїв, що жили у Франції впродовж декількох поколінь поспіль і належали до французької буржуазії. Вони активно підтримували великі французькі єврейські організації, регулярно жертвували гроші на розвиток Ізраїлю і зазвичай відвідували реформовані синагоги; 2) «ортодокси» — переважно емігранти з Північної Америки, але також і невелика кількість східноєвропейських євреїв, які пережили Другу світову війну. Вони прагнули жити спільно у «єврейських» кварталах, таких як Марс та Бельвіль,

і відвідувати неререформовані синагоги, відправи у яких відбувалися так само, як колись у них вдома; 3) «їдишисти» — єврейські емігранти зі Східної Європи, які продовжували плекати секулярну їдишистську культуру. Чимало із них докладалися до фінансування освітніх та культурних програм, спрямованих на збереження і культивування мови їдиш²⁷.

Середовища спілкування

Пьотр Равич підтримував спілкування з так званими їдишистами: принаймні з тими із них, які емігрували до Франції після Другої світової війни. На користь цього свідчать, зокрема, слова Рахель Ертель, відомої есеїстки та їдиш-французької перекладачки. У повоєнні роки, будучи ще малою дівчинкою, вона з батьками проживала в будинку № 9 на Rue Guy Patin у Парижі. Зі слів Рахель Ертель, Равич часто бував у них у гостях. Її слова не так окреслюють стосунок Равича до її родини конкретно, як його належність до ширшого середовища: згаданий дім був у той час майже комуною, де проживало дуже багато єврейських митців, письменників і поетів, що втекли зі Східної Європи. Багато із них пережили концентраційні табори, багато — згодом здобули світове ім'я. Вони жили дуже бідно, але збиралися щовечора чи майже щовечора, читаючи поезію та прозу, співаючи, роблячи театральні постановки та обговорюючи досвіди Голокосту²⁸.

Попри те, що Пьотр Равич часто навідувався туди, людей, із якими він зустрічався на Rue Guy Patin, як і «їдишистів» загалом, ми не можемо вважати насправді його «середовищем». Однією із причин цього можна назвати певний мовний бар'єр. За спогадами Рахель Ертель, Равич не дуже добре говорив їдишем. Однак навіть якщо припустити, що ці спогади можуть бути не дуже точними, — залишається друга проблема: це було вузьке середовище емігрантів, які приїхали до Парижа у повоєнні роки і в той час ще мали можливість жити майже виключно у своїй вузькій спільноті. І вони здебільшого не знали або погано знали французьку мову. А отже — не могли ані обговорювати з Равичем його текстів, ані долучатися до ширших дискусій навколо тем, до яких він був долучений.

²⁴ Philip Nord, *After the deportation: Memory battles in postwar France* (Cambridge University Press, 2020), 404.

²⁵ Франсуа Фюре, *Минуле однієї ілюзії: Комуністична ідея у XX столітті* (Київ: Дух і Літера, 2007), 620–621.

²⁶ Nord, *After the deportation*, 15–52.

²⁷ Judith Friedlander, *Vilna on the Seine. Jewish intellectuals in France since 1968* (Yale University Press, 1990), 11–12.

²⁸ Про феномен цього будинку і того, що у ньому відбувалося в повоєнні роки, Рахель Ертель написала статтю, див.: Rachel Ertel, "Les fantômes du 9 rue Guy Patin", *Les Temps Modernes* 5, no 686 (2015): 21–54.

Урешті-решт, попри (часто) спільний досвід пережитого і чималу кількість тем для довгих і цікавих розмов, Равича відділяв від цих людей певний світоглядний «розлам»: попри свою любов до їдишу та секулярної єврейської культури, він не був ангажованим у те, щоби розвивати перший, а окрім того — тяжів, навпаки, до глибинно-релігійного бачення себе як єврея.

Натомість головним середовищем спілкування Пьотра Равича можна вважати письменників та інтелектуалів, які також були емігрантами, також — здебільшого з країн Центрально-Східної Європи, також — часто єврейського походження, однак не надто намагалися ані доєднатися до якогось із наявних угруповань, ані витворити якогось нового. До цього «близького кола» належали, зокрема, Адольф Рудницький, Юзеф Чапський, Хуліо Кортасар, Ежен Йонеско, Еміль Сьоран, Єжи Косинський, Елен Сіксу, Данило Кіш. Равич зблизився з ними великою мірою завдяки своєму роману про Голокост²⁹. Попри «різношерстість» цього середовища, фактично ніхто із цих людей у 1960-х — на початку 1970-х рр. не був частиною французької «інтелектуальної богемі». Що його об'єднувало — це проблема самоідентифікації у французькому суспільстві. Ці люди були у певному сенсі маргіналами: емігрантами, які мали мало шансів потрапити до елітного кола французьких інтелектуалів за визначенням. Водночас основною їх ідентичністю була належність до світу високого мистецтва і культури, решта ж (походження, релігійність, мови) залишалася на розсуд кожного окремо.

Те, що Пьотр Равич став частиною у певному сенсі маргіальної спільноти, не намагаючись інтегруватися в ширше суспільство, є радше закономірним. У Львові в міжвоєнний час він також обрав винятковий шлях — симпатизувати українцям³⁰. А окрім того, завдяки тому ж міжвоєнному часу в Галичині, він вже мав досвід у суспільстві, де проживало одразу декілька національних/етнічних/релігійних спільнот, і водночас була можливість не формувати єдиної чіткої самоідентифікації у цих категоріях. Цей досвід, разом з тим, давав змогу приховувати певні частини своєї ідентичності та акцентувати на інших, якщо цього вимагали обставини або коли

від цього залежало виживання³¹. Отже, після переїзду до Парижа Равич не мав тих проблем з інтеграцією у французьке суспільство, які мали, наприклад, ті самі «їдишисти»: вони прагнули чіткого означення свого «місця» у цій спільноті та ясних відповідей на те, якою є їхня роль у ній.

Відносини з юдаїзмом

Однак для комплексного дослідження біографії, зокрема інтелектуальної, Пьотра Равича, одним із ключових питань є його відносини з юдаїзмом. Власне, «єврейськість» Равича є тою частиною його особистості, яка дуже чітко проступає у його письмі³², і яку він, проте, майже ніяк не оприявнював у повсякденному житті.

Найбільшою мірою це стосується його дебютного роману «Кров неба». В ньому Равич показав, наскільки глибоко його світогляд загалом і спосіб розуміння Голокосту зокрема є закоріненими в юдаїзмі, а особливо — у містичній традиції. У романі він відсилав і до давніх єврейських текстів, зокрема релігійних, і до Кабали. Однак це звертання не було демонстрацією обізнаності з традиціями чи ерудиції автора. Головною його метою, як видається, було показати певну тяглість історії єврейського народу та істинну природу людей. І в такий спосіб — висловити переконання автора, що Голокост був, у певному сенсі, «нормальністю», або ж «просто межовим онтологічним досвідом»³³. Адже Кабала пропонує бачення Бога як такого, що відмовився від своєї всемогутності і абсолютності заради створення світу, — а, отже, не має влади над тим, що коять у ньому люди.

Окрім «Крові неба», внутрішню належність Равича до «єврейства», у широкому розумінні, доволі тяжко простежити. Так, є свідчення його контактів з емігрантами у домі на Rue Guy Patin, візитів до Ізраїлю у 1970-х та інтерв'ю з ізраїльськими журналістами³⁴, фото з весілля Меїра та Регіни Вайнтраєрів, на якому Равич був свідком³⁵, врешті-решт, спогади Елі Візеля, із яким

²⁹ Мина Томкевич, «Певец Холокоста, зустріч з Петром Равичем, автором книги *Кров неба*, переклад з івриту — Зоя Копельман», *Газета Ма'арив*, 18.09, 1963, 25.

³⁰ Найближчим (чи одним із найближчих) другом Равича в юності був Іван Лисяк-Рудницький та загалом сім'я Рудницьких. Більше про погляди Лисяка-Рудницького на українсько-єврейські відносини — у його статті (присвяченій Равичу). Див.: Іван Лисяк-Рудницький, «Українські відповіді на єврейське питання», в *Історичні есе. В 2-х томах*, т. 1 (Київ: Основи, 1994), 115–135.

³¹ Як, наприклад, під час Голокосту: Равич зумів вижити великою мірою завдяки тому, що видавав себе за того, ким не був.

³² Більше я писала про це у статті, присвяченій саме роману «Кров неба». Див.: Уляна Кирчів, «Кров неба: роман Пьотра Равича про Голокост як джерело до вивчення його інтелектуальної біографії», *Україна Модерна* 34 (2023): 336–356.

³³ «Piotr Rawicz on French Jewry. An Interview with Goulston and Rudolf», *European Judaism* 5, no. 1 (Winter 1970/71): 6.

³⁴ Див. напр.: Томкевич, «Певец Холокоста», 25; Давид Лазар, «Гость в Израиле: Пётр Равич», *Газета Ма'арив*, 29 мая, 1975, 31; Лейб Куперштейн, «Встречи с Пётром Равичем, миллионером страданий», *Газета Давар*, 29 мая, 1970, 8.

³⁵ Annie Dayan Rosenman, Fransiska Louwagie, *Un ciel de sang et de cendres. Piotr Rawicz et la solitude du témoin* (Paris: Kimé, 2013), 254.

Равич час до часу навідувався до синагоги в Парижі³⁶, декілька текстів, опублікованих у виданні *European Judaism*³⁷, тощо. Однак усі вони є у певному сенсі маргінальними, і не випадково: зі слів Візеля, Пьотр Равич на загал вважав себе агностиком³⁸. Очевидно, в тому сенсі, про який ішлося раніше: як людина, що балансує на межі віри, містики, ересі і філософії. Тобто він сприймав єврейство як свою глибинну сутність, — і це ніяк не підважується тим, що Равич бунтував проти Бога.

Висновки

Пьотр Равич, який переїхав до Парижа у 1947 р., щоби навчатися у Сорбонні, не мав наміру залишатися у Франції до кінця свого життя. Однак праця на комуністичну ПАП і поїздки до Польщі впродовж перших десяти–п'ятнадцяти років зробили з нього рішучого антикомуніста і

фактично відрізали шлях для повернення. Після публікації його дебютного роману «Кров неба» Равич викликав зацікавлення у митців, письменників та інтелектуалів, які мали подібні до нього уявлення та ідеї. Здебільшого це були емігранти з країн Центрально-Східної Європи, які пересвідчили на собі злочини нацистського і/або радянського режимів, говорили багатьма мовами і часто мали єврейське походження та складне минуле. Вони не відчували себе частиною французької інтелектуальної еліти, яка була доволі закритим середовищем, але й не намагалися належати до якихось інших чітко визначених спільнот. Їхнім світом був світ високого мистецтва та культури, решта ж — залишалася на розсуд кожного окремо. Пьотр Равич, попри те, що підтримував спілкування з різними єврейськими спільнотами у Парижі, також не намагався акцентувати на своїй «єврейськості». З одного боку — через те, що він її вважав самоочевидною частиною своєї особистості, яку не потрібно захищати, а, отже, і виокремлювати. З іншого боку — він міг так діяти завдяки тому досвіду співжиття, який отримав у міжвоєнному Львові, та завдяки своєму знанню мов, зокрема і французької. Тим не менше, його глибока зануреність в юдейську традицію, зокрема містичну, чітко проступає у характері його писання, хоч є майже непомітною для дослідження у щоденному житті.

Bibliographic References

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Sygn. IPN BU m8/26761: Akta osobowe cudzoziemca, ob. Rawicz Piotr. 86 p.
- Archives Nationales de France. Dossier 15305x63.
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Karta indywidualna dla słuchaczy szkół wyższych / Rawicz Piotr, student, rok akademicki 1946/47.
- Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego. Centralny Komitet Żydów w Polsce. Wydział Młodzieżowy. Sygn. 303/XI/128. 139 s.
- — —. American Joint Distribution Committee (1945–1950). Sygn. 350/120, 323 s.
- Arkhiv L'vivs'koho universytetu. Fond 119, opys 1. Lichnoje delo studentky Javych Revekky Jakubovny. 4 s.
- Barka, Vassil. *Le prince jaune*. Traduit de l'ukrainien par Olga Jaworskyj. Paris: Gallimard, 1981.
- Czapski, Józef. "Pozgonne — zbyt osobiste". *Kultura (paryska)* 7/8 (1982): 122–124.
- Ertel, Rachel. "Les fantômes du 9 rue Guy Patin". *Les Temps Modernes* 5, no 686 (2015): 21–54.
- Friedlander, Judith. *Vilna on the Seine. Jewish intellectuals in France since 1968*. Yale University Press, 1990.
- Furet, Francois. *Mynule odniji iliuziji: Komunistychna ideja u XX stolitti*, transl. Volodymyr Kadenko. Kyiv: Dukh i Litera, 2007.
- Gross, Jan T. *Strach. Antysemityzm w Polsce tuż po wojnie. Historia moralnej zapaści*. Znak, 2008.
- Kupershtejn, Lejb. "Vstrechi s Piotrom Ravichem, millionerom stradaniem". *Gazeta Davar*, 29.05, 1970, 8.
- Kyrchiv, Ulyana. "Krov neba: roman Piotra Ravicha pro Holokost jak dzhherelo do vyvchennia joho intelektualnoji biohrafiji". *Ukraina Moderna* 34 (2023): 336–356.
- Lazar, David. „Gost' v Izraile: Piotr Ravich”. *Gazeta Ma'ariv*, 29.05, 1975, 31.
- Lysiak-Rudnyts'kyi, Ivan. *Shchodennyky*. Kyiv: Dukh i Litera, 2019.
- — — "Ukrains'ki vidpovidi na jevrejs'ke pytania". In *Istorychni ese. V dvokh tomakh*. Tom 1. Kyiv: Osnovy, 1994.
- Miłosz, Czesław. "Lepsze zabawy". *Kultura (paryska)* 10/265 (1969): 132–134.
- Nord, Philip. *After the deportation: Memory battles in postwar France*. Cambridge University Press, 2020.
- "Piotr Rawicz on French Jewry. An Interview with Goulston and Rudolf". *European Judaism* 5, no. 1 (Winter 1970/71): 5–7.
- Rawicz, Piotr, "Adolf Rudnicki, le dernier barde du judaïsme polonais (Préface)". In *Un ciel de sang et de cendres. Piotr Rawicz et la solitude du témoin*, ed. Annie Dayan Rosenman, Fransiska Louwagie, 377. Paris: Kimé, 2013.
- — —. "Andrzej Kuśniewicz, poète de la fin d'un monde (Préface)". In *Un ciel de sang et de cendres. Piotr Rawicz et la solitude du témoin*, ed. Annie Dayan Rosenman, Fransiska Louwagie, 384. Paris: Kimé, 2013.
- — —. *Bloc-notes d'un contre-révolutionnaire ou La gueule de bois*. Paris: Gallimard, 1969.
- — —. "Fragments", translated from French by Anthony Rudolf. *European Judaism* 7, no. 1 (Winter 1972/73): 24–26

- — —. *Le sang du ciel*. Paris: Gallimard, 1961.
- — —. “Salt and Pepper”. *European Judaism* 12, no. 1 (Spring 1978): 16–18.
- — —. “Singing Meat (Berlin Pages)”, translated from French by Anthony Rudolf. *European Judaism* 6, no. 1 (Winter 1971/72): 2–3.
- — —. “S pokhmelia, ili Zapiski kontrevolucionera”, transl. Nikita Krivoshein. *Kontinent* 25 (1980): 7–88.
- — —. “The Companion of a Dream”, translated from French by Anthony Rudolf. *European Judaism* 5, no. 1 (Winter 1970/71): 2–4.
- Rosenman, Anny Dayan, and Fransiska Louwagie. *Un ciel de sang et de cendres. Piotr Rawicz et la solitude du témoin*. Paris: Kimé, 2013.
- Tomkevych, Mina. “Pevec Holokosta, vstrecha s Petrom Ravichem, avtorom knigi *Krov' neba*”. *Gazeta Ma'ariv*, 18.09, 1963, 25.
- Wiesel, Elie. *And the sea is never full: memoirs, 1969-*, translated from the French by Marion Wiesel. New York: Schocken Books, 2000.
- Yad Vashem Archives. Record group: O-62; File number: 95. 3 p.

U. Kyrchiv

A JEW IN FRANCE AFTER THE HOLOCAUST: PIOTR RAWICZ IN PARIS, 1947–1982

In 1961, the Polish/Ukrainian/Jewish writer Piotr Rawicz published his debut novel, ‘Blood from the Sky’. Written in French (“Le Sang du ciel”) and published by Gallimard, Rawicz’s novel belongs to the ‘first wave’ of fictional works on the Holocaust that appeared in France in the years immediately following World War II. Well reviewed at the time, scholars of Holocaust literature have continued to refer to Blood from the Sky in recent works on the subject. But the author himself has received much less attention. Born in Lviv in 1919 into an acculturated Jewish family, Rawicz survived the final months of the Second World War in two Nazi concentration camps (Auschwitz and Leitmeritz); then emigrated to Paris in 1947, where he established himself as a writer.

The article delves into the timeframe of 1947–1982, encapsulating Piotr Rawicz’s transition to Paris and his life until his passing. It places notable emphasis on the diverse environments that shaped Rawicz’s life and writing. Particularly, the article pays close attention to Rawicz’s connections within Jewish social circles and explores how his experiences and resilience during the Holocaust and his pre-war life in Lviv influenced his approach to forging new identities after settling in France.

Keywords: Piotr Rawicz, Jews, post-war Paris, intellectuals, identities.

Матеріал надійшов 15.12.2022

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)